

Lokalne społeczności a pandemia. Przykłady innowacji społecznych

Ryszard Łuczyn

Pierwszy przypadek COVID-19 w Polsce rozpoznano 4 marca 2020 roku. Było to niemal trzy miesiące od pierwszych doniesień o pojawieniu się wirusa w Chinach i ponad miesiąc od ogłoszenia przez WHO stanu zagrożenia zdrowia publicznego o zasięgu międzynarodowym. Czas ten nie został jednak należycie wykorzystany przez polskie władze, stąd początkowo w kraju zapanował chaos. Zamknięte zostały nie tylko całe branże gospodarki i urzędy, lecz nawet parki, lasy i ogródki działkowe. Brakowało regulacji prawnych umożliwiających funkcjonowanie w sytuacji pandemicznej, a powstające na szybko akty prawne były niedopracowane i musiały być wielokrotnie nowelizowane. Legalność części z nich budziła też wątpliwości, choćby ze względu na niewprowadzenie przez rząd stanu klęski żywiołowej.

Trwająca już od niemal dwóch lat pandemia COVID-19 wymusiła na lokalnych społecznościach i ich władzach wdrażanie niestandardowych rozwiązań w licznych obszarach. Te lokalne innowacje często nie były działaniami na wysokim poziomie technologicznym, a raczej niestandardowym wykorzystaniem już istniejących zasobów. Część z nich nie zniknie nawet po ustaniu stanu zagrożenia epidemicznego lub przynajmniej pozostanie z nami częściowo. Co więcej – niestety – mogą one okazać się przydatne jeszcze w kolejnych falach pandemii, które mogą dotknąć Polskę w następnych miesiącach. Mamy nadzieję, że powyższy przegląd społecznych innowacji stanie się dla lokalnych społeczności inspiracją w tym trudnym czasie i zachęci je do wzajemnej wymiany doświadczeń oraz do wzajemnej pomocy.

Wobec chaotycznej i niepełnej odpowiedzi rządu na sytuację, duża część odpowiedzialności za nią spadła na barki władz lokalnych. Konfrontując się z brakiem procedur, niedostępnością sprzętu czy niedostatecznym finansowaniem, musiały one znaleźć sposoby na funkcjonowanie i zapewnianie usług

dla mieszkańców w czasie pandemii. Tam, gdzie było to możliwe, działania podejmowały lokalne organizacje społeczne czy niesformalizowane grupy obywateli. Szczególny zryw aktywności obywatelskiej widoczny był w początkowych miesiącach pandemii, zanim społeczeństwo przyzwyczało się do „nowej normalności”. Wiele jednak działo się i później, a część zmian i innowacji społecznych wymuszonych przez pandemię zostanie z nami na dłużej, niezależnie od jej wciąż wyczekiwanego zakończenia.

Poniższy tekst stanowi próbę dokonania przeglądu często niestandardowych reakcji na pandemię w różnych obszarach na szczeblu lokalnym – gmin i miast. Nie koncentruje się na trudnościach i porażkach, jakie spotykały lokalne społeczności, lecz ma na celu zaprezentowanie różnych sposobów działania w obliczu kryzysu.

Artykuły medyczne i wsparcie szczepień

Obowiązek zakrywania twarzy w miejscach publicznych w związku z pandemią został w Polsce wprowadzony 16 kwietnia 2020 roku. Gwałtowny wzrost zapotrzebowania na maseczki, a także jednorazowe rękawiczki, płyny do dezynfekcji i nieużywane już dziś przyłbice nastąpił jednak wcześniej – na przełomie lutego i marca, gdy koronawirus rozprzestrzenił się po Europie. Środków ochrony osobistej brakowało, a ich ceny poszybowały w górę. W tej sytuacji chyba najpowszechniejszym działaniem podejmowanym w początkowym etapie walki z epidemią przez samorządy, organizacje społeczne i obywateli funkcjonujących nieformalnie było szycie maseczek i przygotowywanie przyłbic. Władze lokalne często starały się angażować lokalne firmy, chcąc zrekompensować im choć część przychodów utraconych w związku z pandemią. Wobec powszechnej mobilizacji w tym obszarze przywołanie istotnej części aktywności byłoby niemożliwe, zwłaszcza że wiele inicjatyw przybierało postać nieformalną, choćby grup inicjatywnych na Facebooku. Warto jednak podać ich kilka.

Na początku kwietnia 2020 roku burmistrz Jarocina zdecydował o zakupieniu maseczek dla wszystkich mieszkańców gminy. Dostarczane dzięki pomocy aktywnej w czasie pandemii Ochotniczej Straży Pożarnej maseczki kosztowały 125 tys. zł, a w ich szycie zaangażowała się m.in. lokalna firma tapicerska¹. Znaczna część samorządów koncentrowała się na wspieraniu seniorów jako grupy najbardziej narażonej na zachorowanie. Tak do sprawy podeszły podlaskie gminy Łapy (starsi mieszkańcy mogli w skrzynkach pocztowych znaleźć maseczki szyte przez pracowników MOPS, Środowiskowego Domu Samopomocy i domu kultury oraz członkinie kół gospodyń wiejskich i harcerzy), Wasilkowo (3 tys. z przygotowanych przez gminę 5 tys. maseczek trafiło do seniorów) i Łomża (gdzie w szycie zaangażowało się m.in. lokalne stowarzyszenie motocyklistów Wild Dogs)². Urząd Miasta w Lubartowie sfinansował zakup maseczek z funduszy na gadżety promocyjne³. Z kolei w zaopatrzeniu w maseczki mieszkańców gmin Pawonków i Ciasna na Śląsku pomogli osadzeni z pobliskiego więzienia⁴.

Obywatele podejmowali się szycia maseczek nie tylko z inicjatywy samorządów. Wiele z działań było ściśle oddolnych, realizowanych w ramach grup nieformalnych, w tym powstających doraźnie na Facebooku. Inne z kolei działania podejmowały organizacje społeczne. Szeroką akcją szycia maseczek dla

1 M. Wróblewski/J. Ptak, *Maseczki dla wszystkich mieszkańców gminy Jarocin*, TVP Poznań, 3 kwietnia 2020, <https://poznan.tvp.pl/47413665/maseczki-dla-wszystkich-mieszkanow-gminy-jarocin> [dostęp: 3.12.2021].

2 *Podlaskie samorządy włączają się w dystrybucję maseczek*, Radio Białystok, 18 kwietnia 2020, <https://www.radio.bialystok.pl/wiadomosci/index/id/182359> [dostęp: 14.12.2021].

3 P. Pytlak, *Zamiast na gadżety promocyjne Lubartów wyda pieniądze na maski dla mieszkańców*, „Dziennik Wschodni.p”, 14 kwietnia 2020, <https://www.dziennikwschodni.pl/lubartow/zamiast-na-gadzet-promocyjne-lubartow-wyda-pieniadze-na-maski-dla-mieszkanow,n,1000264605.html> [dostęp: 14.12.2021].

4 Relacja Joanny Wons-Klecy, wójta Pawonkowa; Serwis Służby Więziennej, *Kolejne maseczki trafiły do potrzebujących*, <https://www.sw.gov.pl/galeria/kolejne-maseczki-trafily-do-potrzebujacych> [dostęp 17.12.2021].

placówek medycznych i opiekuńczych na Pomorzu #ngosyszyjasmaseczki3city skoordynowały lokalne fundacje: 3maliny, ZEROBAN, Mewka, Nielada Historia, Kobiety Wędrownie i AID Ratunek. W ciągu tygodnia zorganizowały one sieć pomocy w całym regionie – poza Trójmiastem, takie akcje miały miejsce m.in. w Lęborku, Sztumie, Wejherowie i Malborku. Takie działania podjęło też wiele innych organizacji, a także lokalne firmy, oferujące choćby bezpłatne cięcie materiału. Zaangażowało się także ponad 1,5 tys. wolontariuszy, a efektem ich pracy było przekazanie ponad 20 tys. maseczek do pomorskich szpitali⁵. W ramach publicznej zrzutki zebrano niemal 50 tys. zł⁶.

Produkcję przyłbic podjęły z kolei m.in. organizacje (i firmy) dysponujące nowoczesnymi drukarkami 3D. Przykładowo, zielonogórska fundacja Fabryka Pasji (będąca fablabem, czyli otwartą przestrzenią dla twórców i majsterkowiczów) dzięki wsparciu miasta i lokalnych firm między marcem a majem 2020 roku wydrukowała ponad 2500 przyłbic⁷. Prezes fundacji skorzystał z darmowego szablonu stworzonego przez czeską firmę Prusa Research i posiadającego rekomendację tamtejszego ministerstwa zdrowia⁸. Przyłbice trafiły do placówek medycznych i opiekuńczych, ale także instytucji, takich jak lokalny areszt, prokuratura czy jednostka wojskowa. W różnych miejscach Polski rozprzestrzenił się też koncept maseczkomatów – w kwietniu 2020 roku postawiła je choćby lokalna firma we współpracy z miejskim samorządem w Żorach. Oprócz maseczek dostępne w nich są też rękawiczki jednorazowe i środki dezynfekujące. Regularna dezynfekcja automatów ma zapewnić ich maksymalne bezpieczeństwo⁹. 20 maseczkomatów stanęło niemal rok później w Łodzi, która zdecydowała się na dopłaty do maseczek. Dzięki temu ich cena dla mieszkańców wynosi 2 zł, podczas gdy realny koszt – o 3 zł więcej¹⁰.

W początkach pandemii maseczki i inne artykuły ochronne trafiały w dużej mierze do placówek leczniczych. Inną formą wsparcia medyków w kryzysowej sytuacji było dowożenie im posiłków. W ramach akcji #WzywamyPosiłki do personelu medycznego trafiło ponad 220 tys. posiłków. Choć oddolnie zorganizowana akcja była ogólnopolska, to zaangażowały się w nią lokalne restauracje i sieci gastronomiczne¹¹. Podobną – już lokalną – akcję zorganizowała Gdańska Fundacja Innowacji Społecznej, która wspierała posiłkami również seniorów i wychowanków prowadzonych przez siebie Domów dla Dzieci¹². W kilku początkowych miesiącach pandemii medycy, pracownicy domów opieki społecznej, NFZ i sanepidu mogli za darmo zostawiać samochody w warszawskiej strefie płatnego parkowania¹³. Stolica przeznaczyła też trzy schroniska młodzieżowe na miejsca kwarantanny dla personelu medycz-

5 *Szycie maseczek ogarnęło całe Pomorze*, metropoliagdansk.pl, 2 kwietnia 2020, <https://www.metropoliagdansk.pl/metropolitalne-wiadomosci/szycie-maseczek-ogarnelo-cale-pomorze/> [dostęp: 3.12.2021].

6 Fundacja AID Ratunek – zbiórka na materiał przeznaczony do produkcji środków ochrony indywidualnej, <https://zrzutka.pl/tzm8fg> [dostęp: 17.12.2021].

7 Profil Przyłbica w koronie, 17 maja 2020, <https://www.facebook.com/przylbicawkoronie/posts/140005090971056> [dostęp: 14.12.2021].

8 P. Lis, *Drukują w 3D przyłbice ochronne dla szpitali, w planach – respirator*, Platforma Przemysłu Przyszłości, 23 marca 2020, <https://przemyslprzyszlosci.gov.pl/drukuj-w-3d-przylbice-ochronne-dla-szpitali-w-planach-respirator/> [dostęp: 14.12.2021].

9 *Żory – W mieście stanęły specjalne maseczkomaty*, Związek Miast Polskich, 16 kwietnia 2020, <https://www.miasta.pl/aktualnosci/zory-w-miescie-stanely-specjalne-maseczkomaty> [dostęp: 14.12.2021].

10 *Maseczkomaty w Łodzi*, Łódź.pl, <https://uml.lodz.pl/dla-mieszkanow/zdrowie/coronavirus-covid-19/lodz-walczy-z-koronawirusem/maseczkomaty-w-lodzi/> [dostęp: 14.12.2021].

11 <https://www.wzywamyposilki.pl/> [dostęp: 15.12.2021].

12 N. Gawlik, *Obiad dla medyka. Dzięki wsparciu dobrych ludzi są fundusze na blisko 4 tys. obiadów*, Portal Miasta Gdańska, 19 kwietnia 2020, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/obiad-dla-medyka-dzieki-panstwa-wsparciu-sa-fundusze-na-blisko-4-tys-obiadow,a,169115> [dostęp: 15.12.2021].

13 *Bezpłatne parkowanie dla kolejnych pracowników służby zdrowia*, Zarząd Dróg Miejskich, 28 kwietnia 2020, <https://zdm.waw.pl/aktualnosci/bezplatne-parkowanie-dla-kolejnych-pracownikow-sluzby-zdrowia/> [dostęp: 15.12.2021].

nego¹⁴. 68 mieszkań z zasobów komunalnych i TBS przekazał do dyspozycji medyków Szczecin¹⁵, zaś Grudziądz wykupił dla nich miejsca w hotelu¹⁶.

Działania władz lokalnych miały też inny, bardziej cyfrowy wymiar. Pod koniec marca 2020 roku Gdynia wprowadziła do swojego systemu monitoringu miejskiego algorytm wykrywający tłum, aby wskazać miejsca najczęstszego gromadzenia się ludzi i móc zareagować – przykładowo, poddać dane obszary dezynfekcji lub zamknąć je dla pieszych¹⁷. Inne władze lokalne – w Siemianowicach Śląskich, Tarnowie czy Koszalinie – w tym samym celu wykorzystywały drony¹⁸.

W drugim etapie pandemii, gdy początkowy chaos i brak materiałów medycznych przeminął, a dostępne stały się szczepienia, samorządy i aktywiści włączali się w akcje ich promocji i organizacji. Gminy dostały od wojewodów polecenia organizacji dowozów na szczepienia, otrzymały też fundusze na realizację tego zadania¹⁹. Gdynia jednak postanowiła odwrócić ten schemat. Po dzielnicach miasta między lipcem a listopadem 2021 roku kursował więc „Szczepibus”, który docierał do mieszkańców mających trudności z dojazdem na szczepienie. W jego funkcjonowaniu nie przeszkodziła kontrdemonstracja antyszczepionkowców, która odbyła się w lipcu²⁰, a przez cztery miesiące szczepionki przyjęło w nim ponad 4 tys. osób²¹. W gminie Sierakowice na Kaszubach – najgorzej wyszczepionej w regionie – władze gminy i samorząd wojewódzki wspólnie zorganizowały akcję szczepień jednodawkowym preparatem Johnson&Johnson, na które nie obowiązywały zapisy. Mieszkańcy mogli przy okazji odbyć szereg badań profilaktycznych²². Z kolei Fundacja Akceptacja na zlecenie władz Poznania monitorowała koczowisko niemal 150 romskich migrantów na terenie dawnych ogródków działkowych pod kątem profilaktyki i wczesnego wykrywania COVID-19. Członków odwiedzającego je zespołu medycznego wspierali pracownicy MOPS-u i przedstawiciele Wielkopolskiego Stowarzyszenia Lokatorów, którzy ułatwiali kontakt z mieszkańcami obozowiska²³. Bractwo Miłosierdzia im. św. Brata Alberta w Lublinie zorganizowało natomiast punkt szczepień obsługujący osoby niemające ubezpieczenia i nieobjęte opieką lekarza podstawowej opieki zdrowotnej. Celem było zaszczepienie osób przebywających w miejskich ośrodkach dla bezdomnych oraz tych, które korzystają z noclegowni i ogrzewalni²⁴.

Wsparciem dla promocji szczepień w lokalnych społecznościach był rządowy program dotacji dla kół gospodyń wiejskich. Mogły one otrzymać 8 tys. zł na zorganizowanie festynu promującego szczepie-

14 *Miejsca na kwarantannę dla medyków*, Urząd Miasta Warszawa, 7 kwietnia 2020, <https://um.warszawa.pl/-/miejsca-na-kwarantanne-dla-medykow> [dostęp: 15.12.2021].

15 *Blisko 70 mieszkań dla medyków od miasta Szczecin*, propertynews.pl, 6 kwietnia 2020, <https://www.propertynews.pl/inwestycje/blisko-70-mieszkan-dla-medykow-od-miasta-szczecin,81480.html> [dostęp: 15.12.2021].

16 *Hotel Ibis w Grudziądzu zmienia się w „Hotel dla Medyków”*, „Gazeta Pomorska”, 5 kwietnia 2020, <https://pomorska.pl/hotel-ibis-w-grudziadzu-zmienia-sie-w-hotel-dla-medykow-zdjecia/ar/c1-14900033> [dostęp: 15.12.2021].

17 *Inteligentny monitoring w Gdyni wykryje tłum*, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej gov.pl, 1 kwietnia 2020, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/inteligentny-monitoring-w-gdyni-wykryje-tlum> [dostęp: 17.12.2021].

18 *Polska: drony vs koronawirus – 29.03.2020*, „Świat Dronów”, 30 marca 2020, <http://www.swiatdronow.pl/polska-drony-vs-koronawirus-29-03-2020> [dostęp: 17.12.2021].

19 K. Kubicka-Żach, *Dowóz na szczepienia wymaga zmian – 100 km za daleko, a ryczałt za niski*, „Prawo.pl”, 28 stycznia 2021, <https://www.prawo.pl/samorzad/szczepienia-z-transportem-wymagaja-doprecyzowania,506093.html> [dostęp: 17.12.2021].

20 Ł. Kamasz, *Gdyniński szczepibus będzie jeździł dalej. Jest odpowiedź miasta po ataku antyszczepionkowców. Policja skierowała 15 wniosków o ukaranie*, „Dziennik Bałtycki”, 2 sierpnia 2021, <https://dziennikbaltycki.pl/gdynski-szczepibus-bedzie-jezdzil-dalej-jest-odpowiedz-miasta-po-ataku-antyszczepionkowcow-policja-skierowala-15-wnioskow-o/ar/c14-15737988> [dostęp: 15.12.2021].

21 Redakcja portalu Gdynia.pl, *Gdyniński Szczepibus kończy bieg*, „Gdynia Moje Miasto”, 3 listopada 2021, <https://www.gdynia.pl/gdynski-szczepibus,8556/gdynski-szczepibus-konczy-bieg-561143,561143> [dostęp: 15.12.2021].

22 PAP, *Weekendowa akcja szczepień na Kaszubach. Nie trzeba się zapisywać*, „onet.pl”, 28 lipca 2021, <https://wiadomosci.onet.pl/trojmiasto/kaszuby-w-sierakowicach-beda-szczepic-johnsonem/dhbb4rj> [dostęp: 15.12.2021].

23 *Raport z koczowiska*, „biuletyn.poznan.pl”, 10 czerwca 2021, <https://www.poznan.pl/mim/bm/news/raport-z-koczowiska,165369.html> [dostęp: 20.12.2021].

24 *Bractwo Miłosierdzia im. św. Brata Alberta szczepi bezdomnych*, „radio.lublin.pl”, 13 lipca 2021, <https://radio.lublin.pl/2021/07/bractwo-milosierdzia-im-sw-brata-alberta-szczepi-bezdomnych/> [dostęp: 17.12.2021].

nia. Dodatkowo za każdą zaszczepioną osobę otrzymywały premię 15 lub 30 zł (w zależności od jej wieku), jednak tylko pod warunkiem, że w trakcie festynu uda się zaszczepić pierwszą dawką co najmniej sto osób. Najskuteczniejsze gospodynie mogły liczyć na nagrody sięgające aż 100 tys. zł. Rozdająca fundusze Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa przyznała ponad 3 tys. dofinansowań, co przełożyło się na ponad 22,5 tys. zaszczepionych osób²⁵. Festyny te bywały połączone z wydarzeniami istotnymi dla lokalnej społeczności – na przykład w Karlikowie Lęborskim z cyklicznym Festiwalem Ziemiaka²⁶. Własny konkurs na wsparcie szczepień miały też jednostki ochotniczej straży pożarnej – najskuteczniejsza jednostka mogła otrzymać milion złotych²⁷.

Wsparcie dla mieszkańców

Ograniczenia związane z pandemią były wyzwaniem zwłaszcza dla osób starszych i z niepełnosprawnościami, które mogły w większym stopniu być narażone na zakażenie koronawirusem. Szczególnie dotknięte były osoby samotne, które obawiały się wyjść z domu – epidemia pozbawiła je bowiem możliwości normalnego funkcjonowania. 20 października 2020 roku ruszył rządowy program „Wspieraj seniora”; w jego ramach powstała infolinia dla starszych osób, które postanowiły nie opuszczać domu i potrzebują wsparcia w codziennych zadaniach, takich jak dowiezienie zakupów czy posiłku, wyniesienie śmieci czy wyprowadzenie psa, ale także w załatwianiu drobnych spraw urzędowych. Gminy dostały zaś fundusze na sfinansowanie realizacji tego wsparcia²⁸.

Jednak już znacznie wcześniej wiele lokalnych społeczności zorganizowało pomoc seniorom oraz osobom w kwarantannie we własnym zakresie. Starsi mieszkańcy pomorskiego Miastka mogli liczyć na dowiezienie zakupów przez straż miejską już dwa tygodnie po pojawieniu się w Polsce pierwszego przypadku koronawirusa²⁹. Od początku pandemii wiele działało się też w Trójmieście. Z facebookowej grupy „Widzialna Ręka Trójmiasto” (jednej z wielu podobnych grup samopomocy) wykiełkowała akcja zakupów dla seniorów, osób w kwarantannie i z niepełnosprawnościami, objęta patronatem przez prezydentów Gdańska, Gdyni i Sopotu. Koordynującą inicjatywę „Dobronosze” fundacja Młodości uruchomiła infolinię dla osób potrzebujących. Przyjmowane i wyceniane przez wolontariuszy zamówienia realizowały następnie współpracujące z akcją sklepy; następnego dnia ochotnicy dostarczali je bezkontaktowo, pod drzwi zamawiającego. Aby uniknąć oskarżeń o nadużycia i ułatwić rozliczanie osobom potrzebującym, zamówienia były opłacane z dołu – przelewem, Blikiem lub przez bliskich zamawiającego. W założeniu możliwe było opłacenie zakupów dopiero po ustaniu zagrożenia epidemiologicznego. „Dobronosze” zebrali niemal 20 tys. zł na fundusz umożliwiający robienie zakupów na bieżąco³⁰, a w akcję zaangażowała się też firma Trefl, dzięki której do każdego zamówienia dołączane było pudełko puzzli³¹. „Dobronosze” to duża i dobrze rozpromowana inicjatywa, jednak podobne akcje

25 R. Horbaczewski, *Podczas festynów KGW zaszczepiło się ponad 22,5 tys. osób*, „Prawo.pl”, 27 września 2021, <https://www.prawo.pl/samorzad/szczepienia-z-kgw-wstepne-dane-akcji,510863.html> [dostęp: 17.12.2021].

26 M. Bąk, *Gdy zawiódł Pazura i zawodzi loteria, do szczepień może już tylko przekonać... Festiwal Ziemiaka*, „Bezprawnik.pl”, 30 lipca 2021, <https://bezprawnik.pl/zachety-do-szczepien/> [dostęp: 15.12.2021].

27 *Ochotnicza Straż Pożarna #SzczepimySię z OSP*, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej gov.pl, <https://www.gov.pl/web/szczepimysie/osp> [dostęp: 17.12.2021].

28 Mazowiecki Urząd wojewódzki w Warszawie, *Program „Wspieraj Seniora”*, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej gov.pl, <https://www.gov.pl/web/uw-mazowiecki/wspieraj-seniora> [dostęp: 17.12.2021].

29 A. Gruba, *Seniorzy z gminy Miastko mogą liczyć na pomoc w zakupach*, „Głos Pomorza” GP24.pl, 18 marca 2020, <https://gp24.pl/seniorzy-z-gminy-miastko-moga-liczyc-na-pomoc-w-zakupach/ar/c1-14866149> [dostęp: 15.12.2021].

30 Fundacja Młodości, *Zakupy dla seniorów w Trójmieście*, zrzutka.pl, <https://zrzutka.pl/xnc64v> [dostęp: 15.12.2021].

31 *Dobronosze. Niosą zakupy i dobro seniorom i potrzebującym w czasach pandemii*, Portal Miasta Gdańska gdansk.pl, 16 kwietnia 2020, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/dobronosze-niosa-zakupy-i-dobro-seniorom-i-potrzebujacym-w-czasach-pandemii,a,169016> [dostęp: 15.12.2021].

jeszcze przed uruchomieniem rządowego programu były inicjowane w wielu innych miejscach – m.in. w lubelskiej gminie Frampol³², Piątnicy³³ na Podlasiu czy w Poznaniu³⁴.

Zdając sobie sprawę z psychologicznych zagrożeń niesionych przez epidemię, lokalne społeczności starały się wspierać zwłaszcza osoby samotne. Gdańska biblioteka zorganizowała akcję „biblioteczny telefon pogadania” – pracownicy pełnili dyżury przy telefonach, zachęcając samotne osoby starsze do dyskusji o literaturze, kulturze i codziennych sprawach³⁵. Telefony zaufania powstawały zarówno w małych społecznościach – np. Świątyni Górne³⁶ czy Stare Babice³⁷ – jak i we Wrocławiu³⁸ bądź w Krakowie³⁹. Warszawa przekazała 100 tys. zł otrzymane w ramach rządowego konkursu dla najlepiej wyszczepionych gmin na wsparcie psychologiczne dla dzieci i młodzieży, których problemy wyraźnie nasiliły się w związku z koronawirusem⁴⁰. Oddolne wsparcie i działania miały też bardziej osobisty wymiar – przykładowo, grupa nieformalna kierowana przez Jolantę Ograbek z Konstancy Nowa Łódzkiego organizowała spacerki dla osamotnionych osób starszych z okolicy⁴¹. Z kolei w jednym z bloków w Szprotawie z inicjatywy mieszkających tam seniorów powstała salka rehabilitacyjna. Jak dowiedziałem się od pani Ewy Czeczkowej, synowej liderki grupy mieszkańców, wykorzystali oni nieużywaną suszarnię, ustawiając tam zebrany od lokatorów nieużywany sprzęt rehabilitacyjny. Akcję przedsięwzięto z obawy, że brak ruchu zaszkodzi zdrowiu starszych mieszkańców. Z czasem pomieszczenie było także miejscem spotkań lokatorów, gdzie podejmowali inne wspólne działania, np. przygotowywali ozdoby przed Wielkanocą i Bożym Narodzeniem.

Lokalne władze reagowały też na sytuację, np. zwalniając mieszkańców z opłat za samorządowe żłobki i przedszkola w okresach ich zamknięcia. Takie decyzje podjęto choćby w Łodzi, Wrocławiu⁴², Siechni-

32 *Wsparcie w czasie koronawirusa. Lista instytucji pomagających nie tylko seniorom*, radio.lublin.pl, 17 marca 2020, <https://radio.lublin.pl/2020/03/wsparcie-w-czasie-koronawirusa-lista-instytucji-pomagajacych-nie-tylko-seniorom/> [dostęp: 15.12.2021].

33 P. Wądołowski, *Seniorzy z gminy Piątница mogą liczyć na pomoc w związku z epidemią koronawirusa*, radio.bialystok.pl, 22 kwietnia 2020, <https://www.radio.bialystok.pl/wiadomosci/index/id/182549> [dostęp: 20.12.2021].

34 *Zakupy dla seniorów*, poznan.pl, <https://www.poznan.pl/mim/wortals/wortal,364/-,p,51920,51921,51970.html> [dostęp: 15.12.2021].

35 N. Gawlik, *Biblioteczny telefon dla seniora. Rozmowa o literaturze zamiast wizyty w placówce*, Portal Miasta Gdańska gdansk.pl, 25 kwietnia 2020, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/biblioteczny-telefon-pogadania-pomysl-bibliotekarzy-by-umilic-zycie-seniorom,a,169244> [dostęp: 15.12.2021].

36 *Bezpłatne wsparcie psychologiczne dla mieszkańców Gminy Świątyni Górne*, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Świątyniach Górnych, 2 kwietnia 2020, <https://swiatnikigorne.naszops.pl/n,bezpłatne-wsparcie-psychologiczne> [dostęp: 16.12.2021].

37 *Bezpłatne telefoniczne porady psychologiczne*, stare-babice.pl, 23 marca 2020, <https://stare-babice.pl/5220-2/> [dostęp: 16.12.2021].

38 *Bezpłatna pomoc psychologiczna i psychiatryczna dla mieszkańców Wrocławia – rozmowa z psychologiem*, Oficjalny portal internetowy Wrocławia www.wroclaw.pl, 20 marca 2020, <https://www.wroclaw.pl/portal/bezpłatna-pomoc-psychologa-dla-mieszkanow-wroclawia> [dostęp: 16.12.2021].

39 *Bezpłatna pomoc psychologiczna dot. koronawirusa dla mieszkańców powiatu krakowskiego i Miasta Kraków*, Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Krakowie, <https://wsse.krakow.pl/page/bezpłatna-pomoc-psychologiczna-dot-koronawirusa-dla-mieszkanow-powiatu-krakowskiego-i-miasta-krakow/> [dostęp: 16.12.2021].

40 *Warszawa przekaże rządową nagrodę na pomoc psychologiczną dla uczniów*, Urząd Miasta Warszawa um.warszawa.pl, 18 października 2021, <https://um.warszawa.pl/-/warszawa-przekaze-rzadowa-nagrode-na-pomoc-psychologiczna-dla-uczniow> [dostęp: 20.12.2021].

41 Informacja uzyskana od Joanny Ograbek, liderki grupy nieformalnej z Konstancy Nowa Łódzkiego.

42 J. Blikowska, *Rodzice nie muszą płacić za żłobki. Ale nie we wszystkich miastach*, „Rzeczpospolita” regiony.rp.pl, 3 kwietnia 2020, <https://regiony.rp.pl/z-regionow/art17666751-rodzice-nie-musza-placic-za-zlobki-ale-nie-we-wszystkich-miastach> [dostęp: 20.12.2021].

cach⁴³ czy Świeciu⁴⁴. Warszawski samorząd wprowadził możliwość zawieszenia długookresowych biletów na komunikację miejską na czas kwarantanny⁴⁵.

Edukacja

W reakcji na pojawienie się nowego koronawirusa w Polsce, 12 marca 2020 roku rząd zdecydował o zamknięciu szkół. Początkowo miały one pozostać zamknięte przez dwa tygodnie, jednak wobec rozprzestrzeniania się epidemii musiały wkrótce na kolejne miesiące przejść na zdalny tryb nauczania. Od tego czasu, w zależności od stopnia zagrożenia, szkoły funkcjonują w zmiennych reżimach. Sytuacja ta postawiła wspólnoty lokalne przed licznymi wyzwaniami, wśród których były:

- Niedobory sprzętu. Według danych Polskiego Instytutu Ekonomicznego, aż 97 proc. gospodarstw domowych, gdzie mieszkają dzieci, dysponowało w 2019 roku przynajmniej jednym komputerem⁴⁶. Dostęp do sprzętu jest jednak zróżnicowany, a w wielu przypadkach korzystanie z niego było utrudnione wskutek przejścia rodziców na pracę zdalną.
- Braki w kompetencjach cyfrowych uczniów i nauczycieli. Według danych PIE, zaledwie 5 proc. nauczycieli uznało swoje przygotowanie do prowadzenia zajęć online za bardzo dobre; 40 proc. uznawało je za niskie lub umiarkowane⁴⁷.
- Ograniczona efektywność zdalnej nauki. 62 proc. uczniów oceniło ją jako nieefektywną, a 47 proc. z nich częściej korzystało ze smartfona podczas lekcji zdalnych niż podczas stacjonarnych⁴⁸.
- Osłabienie relacji między uczniami a nauczycielami i zanik społecznej roli szkoły.

Pierwszą potrzebą wielu placówek był zakup lub przynajmniej wypożyczenie sprzętu umożliwiającego zdalną naukę (subwencja). Władzom lokalnym pomogły w tym finansowane ze środków unijnych programy „Zdalna Szkoła” i „Zdalna Szkoła Plus”, w ramach których na sprzęt przeznaczono 367 mln zł⁴⁹, a wnioski o dofinansowanie złożyły tysiące gmin i powiatów. Przykłady samorządów, które wykorzystały dofinansowanie na sprzęt do nauki zdalnej, można by więc mnożyć. Przykładowo, lubelska gmina Wisznice kupiła dla uczniów na swoim terenie 22 laptopy, mazowiecka gmina Gniewoszków 26 laptopów i 37 tabletów, a podwarszawska gmina Lesznowola 55 laptopów. Jednocześnie jednak, z perspektywy większych ośrodków dofinansowanie było niewielkie – jego maksymalna kwota wynosiła 100 tys. zł w przypadku „Zdalnej Szkoły” i 165 tys. zł w przypadku „Zdalnej Szkoły Plus”. Przyznane zatem Gdańskowi w ramach obu programów nieco ponad 260 tys. zł wystarczyło na zakup 113 laptopów, podczas gdy do samorządowych szkół w mieście uczęszcza około 50 tys. uczniów⁵⁰.

43 M. Różnowicz, *Ponoszenie opłat w przedszkolach, punktach przedszkolnych, żłobkach i klubach dziecięcych w okresie ogłoszonego stanu epidemii*, Gmina Siechnice www.siechnice.pl, 7 kwietnia 2020, http://siechnice.gmina.pl/aktualnosc-3660-ponoszenie_oplat_w_przedszkolach.html [dostęp: 20.12.2021].

44 *Koronawirus. Gmina Świecie zrezygnowała z pobierania opłat za żłobki i przedszkola*, Wyborcza.pl Czas Świecia.pl, 31 marca 2020, https://www.czasswiecia.pl/czas_swiecia/7,88348,25833330,koronawirus-gmina-swiecie-rezygnowala-z-pobierania-oplat-za.html [dostęp: 20.12.2021].

45 *W Warszawie ponownie można zawiesić ważność biletu okresowego*, Transport Publiczny transport-publiczny.pl, 12 października 2020 <https://www.transport-publiczny.pl/mobile/w-warszawie-ponownie-mozna-zawiesic-waznosc-biletu-okresowego-66194.html> [dostęp: 20.12.2021].

46 *Cyfrowe wyzwania stojące przed polską edukacją – policy paper 6/2020*, Polski Instytut Ekonomiczny 2020, s. 4.

47 Tamże.

48 Tamże.

49 *„Zdalna Szkoła Plus” – sprzęt dla Szkoły Podstawowej w Belsku Dużym*, kuratorium.waw.pl, 16 września 2020, <https://www.kuratorium.waw.pl/pl/informacje/aktualnosci/15056,Zdalna-Szkola-Plus-sprzet-dla-Szkoly-Podstawowej-w-Belsku-Duzym.html> [dostęp: 16.12.2021].

50 Dane otrzymane od Urzędu Miejskiego w Gdańsku.

Co więcej, zapewnienie sprzętu odpowiadało tylko na jeden z wielu problemów szkół w pandemii. Tymczasem w wielu dziedzinach Ministerstwo Edukacji Narodowej (od początku 2021 roku Ministerstwo Edukacji i Nauki) reagowało dość opieszale, a dużą część odpowiedzialności za funkcjonowanie placówek edukacyjnych pozostawiło na barkach ich dyrektorów oraz władz lokalnych. Problemy dotyczyły bowiem także m.in. relacji z uczniami, sposobu ich oceniania, prowadzenia lekcji i materiałów, z jakich warto korzystać. Na te wyzwania postanowił zareagować Wrocław, gdzie przygotowano kompendium wiedzy o zdalnym nauczaniu⁵¹. Znalazły się w nim materiały do prowadzenia lekcji i samodzielnej nauki, wskazówki dla nauczycieli, oferty zajęć dodatkowych i szkoleń, a także porady psychologiczne dla uczniów i ich rodziców. Na stronie kompendium zwracano też uwagę na oferty miejskich instytucji prowadzących zdalnie część działalności – choćby Wrocławskiego Teatru Lalek czy ogrodu zoologicznego. Niektóre samorządy już wcześniej starały się wspierać digitalizację lokalnych szkół. Tak było choćby w Rzeszowie, gdzie w 2018 roku dzięki porozumieniu z firmą Microsoft m.in. zapewniono wszystkim uczniom i nauczycielom w mieście darmowy dostęp do szerokiej gamy jej programów⁵².

Opisując inicjatywy wsparcia dla cyfrowej edukacji, trudno nie wspomnieć o docenionym trzecim miejscem w konkursie S3KTOR2021 chatbocie „Edzia”. Ten wirtualny asystent pomaga nauczycielom w wyszukiwaniu odpowiedniego narzędzia do nauki zdalnej, wspiera ich materiałami do przygotowania lekcji czy podsuwa sposoby ich organizacji. Co prawda chatbot nie jest działaniem lokalnym, ale w jego powstanie zaangażowało się pięć organizacji społecznych – stowarzyszenie Cyfrowy Dialog, Centrum Cyfrowe, Fundacja Szkoła z Klasą, Centrum Edukacji Obywatelskiej i prowadząca Centralny Dom Technologii Fundacja Polskiego Funduszu Rozwoju. Bota stworzyła firma IBM, opierając się na rozwijanych przez siebie systemach sztucznej inteligencji⁵³.

Ministerstwo Edukacji Narodowej zdecydowało o powrocie nauki stacjonarnej (hybrydowej w razie zachorowań) w roku szkolnym 2020/2021. Przygotowane przez resort wytyczne dotyczące sposobu jej organizacji⁵⁴ były jednak dość ogólne, co spotkało się z krytyką ze strony samorządów. W odpowiedzi Warszawa, we współpracy z Warszawską Radą Edukacyjną, przygotowała własne, bardziej szczegółowe wytyczne⁵⁵. O ile dokument stworzony przez MEN koncentrował się na ściśle rozumianym bezpieczeństwie sanitarnym w szkołach, to stolica przygotowała zestaw konkretnych wskazówek dla dyrektorów, dotyczących wszystkich trzech wariantów nauczania – stacjonarnego, hybrydowego i zdalnego.

W ramach przygotowania szkół do roku szkolnego 2020/2021 resort edukacji wspólnie z Ministerstwem Zdrowia zorganizował dla szkół system dystrybucji maseczek i płynów do dezynfekcji⁵⁶; ale już wcześniej samorządy starały się je zapewniać we własnym zakresie. Środki ochrony osobistej trafiały bezpośrednio do szkół m.in. w Częstochowie⁵⁷ i szeregu podlaskich gmin, takich jak Choroszcz czy

51 *Edukacja online*, Oficjalny portal internetowy Wrocławia www.wroclaw.pl, 6 kwietnia 2020, <https://www.wroclaw.pl/portal/edukacja-online> [dostęp: 2.12.2021].

52 *Innowacyjna edukacja w Rzeszowie*, Serwis informacyjny Urzędu Miasta Rzeszowa erzeszow.pl, <https://www.erzeszow.pl/41-miasto-rzeszow/4880-innowacyjna-edukacja-w-rzeszowie.html> [dostęp: 17.12.2021].

53 *Chatbot „Edzia” pomoże nauczycielom w organizacji zdalnej edukacji*, Cyfrowy Dialog cyfrowydialog.pl, 12 maja 2020, <https://cyfrowydialog.pl/news/chatbot-edzia-pomoze-nauczycielom-w-organizacji-zdalnej-edukacji/> [dostęp: 17.12.2021].

54 *Warszawskie wytyczne edukacyjne – nauka w czasie pandemii*, Urząd Miasta Warszawa, pierwsza publikacja 20 sierpnia 2020, https://edukacja.um.warszawa.pl/documents/66399/19839747/warszawskie-wytyczne-edukacyjne-19-11_0.pdf/2e3b6f0d-33b9-0771-cb31-c19a97b62ec4?t=1634497878662 [dostęp: 24.01.2022]

55 https://www.wprost.pl/_f//elements/2020-08/warszawskie-wytyczne-edukacyjne-nauka-w-czasie-pandemii.pdf [dostęp: 2.12.2021].

56 *Zamów środki ochrony dla swojej szkoły*, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, Ministerstwo Edukacji i Nauki, 21 sierpnia 2020, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/srodki-ochrony-dla-szkol> [dostęp: 17.12.2021].

57 *Środki ochrony dla szkół i strażników, ozonatory dla przedszkoli*, radiojura.pl, 23 października 2020, <https://www.radiojura.pl/srodki-ochrony-dla-szkol-i-straznikow-ozonatory-dla-przedszkoli.html> [dostęp: 17.12.2021].

Supraśl⁵⁸. Władze Limanowej przekazały żłobkowi, przedszkolom i szkołom w gminie urządzenia do zdalnego pomiaru temperatury i sprawdzania, czy wchodzący mają założone maski⁵⁹. Szkoły w podwarszawskiej gminie Kobyłka otrzymały bramki umożliwiające pomiar temperatury do 70 osób na minutę⁶⁰. Natomiast urząd mazowieckiej gminy Żabia Wola, jak dowiadujemy się od Marcina Czory, radnego i sołtysa tejże, zamontował przed wszystkimi szkołami (a także kościołami i sklepami; łącznie w około 30 miejscach) urządzenia do dezynfekcji rąk. Po pół roku przeszły one na własność podmiotów zarządzających terenami, gdzie zostały umieszczone.

Kultura i sztuka

Wśród wprowadzanych od początku pandemii restrykcji od razu znalazł się zakaz funkcjonowania muzeów, galerii, teatrów, kin czy lokalnych domów kultury oraz bibliotek. W kolejnych miesiącach – podobnie jak i w innych obszarach – obostrzenia były na zmianę luzowane i zaostrzane. Polskie instytucje kultury do tej pory nie wróciły jednak do w pełni normalnego funkcjonowania, a podczas pandemii musiały nauczyć się docierać ze swoją ofertą w niestandardowy sposób, przede wszystkim za pomocą narzędzi cyfrowych. Konieczność wsparcia takich działań dostrzegł rząd – 60 mln zł trafiło do prawie 1200 instytucji w całej Polsce z finansowanego przez resort kultury programu „Kultura w sieci” (wniosków o dofinansowanie było pięć razy więcej)⁶¹. I tak przykładem działania realizowanego przez instytucje z mniejszej miejscowości mogą być filmowe adaptacje lokalnych legend przygotowane przez Gminny Ośrodek Kultury w lubuskim Pszczewie⁶² czy stworzenie wirtualnego spaceru po Muzeum Wsi Słowińskiej w Klukach⁶³. Śląskie Centrum Wolności i Solidarności w Katowicach stworzyło dzięki dofinansowaniu aplikację-przewodnik po miejscach związanych z pacyfikacją kopalni „Wujek” w 1981 roku⁶⁴, a Krakowskie Biuro Festiwalowe zorganizowało internetowy festiwal muzyczny „CyberWianki”⁶⁵.

Mimo trudności wynikających z obostrzeń antyepidemicznych, lokalne instytucje kultury starały się zapewnić mieszkańcom dostęp do swoich zasobów i prac. Powszechnie stało się więc choćby transmitowanie spektakli w sieci przez domy kultury i teatry. Swoje sztuki w sieci prezentowały z jednej strony najważniejsze polskie sceny, jak warszawski Teatr Narodowy czy TR Warszawa, z drugiej zaś sceny najmniejsze – jak choćby ta należąca do domu kultury w Żabiej Woli, o czym dowiadujemy się z relacji sołtysa Żabiej Woli Marcina Czory. Wiele wydarzeń przenoszono też w plener. Podobne przedsięwzięcia podejmowały też biblioteki. Przykładowo, poznańska Biblioteka Raczyńskich stworzyła serię filmików „Braczytanki”, w których bibliotekarze czytali wiersze i baśnie. Zainicjowała też tworzenie podcastów

58 *Wsparcie szkół Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego związane z ograniczaniem skutków pandemii COVID-19*, Oficjalny Portal Miasta bialystok.pl, https://www.bialystok.pl/pl/dla_mieszkanow/fundusze_unijne/realizowane/okresprogramowania20142020/wsparcie-szkol-bialostockiego-obszaru-funkcjonalnego-zwiazane-z-ograniczaniem-skutkow-pandemii-covid-19.html [dostęp: 17.12.2021].

59 *Więcej szatni, bramki mierzące temperaturę przy wejściach, brak apeli i uroczystości. Szkoły przygotowują się na przyjęcie uczniów*, limanowa.in, 31 sierpnia 2020, <https://limanowa.in/aktualnosci/wiecej-szatni-bramki-mierzace-temperatura-przy-wejsciach-brak-apeli-i-uroczystosci-szkoly-przygotowuja-sie-na-przyjecie-uczniow/50449> [dostęp: 17.12.2021].

60 K. Zuchowicz, *Miasto zamówiło przyłbice i bramki do pomiaru temperatury w szkołach. Reakcje w sieci? Przedziwne*, natemat.pl, 1 września 2020, <https://natemat.pl/318995,w-kobylce-kupia-bramki-detekcyjne-i-przylbice-do-szkol-mieszkanicy-oceniaja> [dostęp: 17.12.2021].

61 *Kultura w sieci. WYNIKI NABORU!*, Narodowe Centrum Kultury nck.pl, 15 maja 2020, <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia/dotacje-programy-dotacyjne-nck/kultura-w-sieci/aktualnosci/kultura-w-sieci-wyniki-naboru-> [dostęp: 17.12.2021].

62 *Dom szewca i legendy online*, Gminny Ośrodek Kultury w Pszczewie, 20 października 2020, <https://gokpszczew.pl/aktualnosci/dom-szewca-i-legendy-online.html> [dostęp: 17.12.2021].

63 *Kluki z bliska. Wirtualny spacer po muzeum*, Muzeum kultury ludowej Pomorza w Swołowie, muzeum.swolowo.pl, 7 października 2020, <https://muzeum.swolowo.pl/aktualnosci/kluki-z-bliska-wirtualny-spacer-po-muzeum/> [dostęp: 17.12.2021].

64 <https://scwis.pl/aktualnosci/aplikacja-mpamiec/> [dostęp: 17.12.2021].

65 *Znamy program Cyber Wianki 2020 – Święto Muzyki!*, wianki.krakow.pl, <http://wianki.krakow.pl/aktualnosci/znamy-program-cyber-wianki-2020-swieto-muzyki/> [dostęp: 17.12.2021].

na temat książek i zrealizowała internetowe oprowadzanie kuratorskie po wystawie „Trójkąty miłosne u Sienkiewicza”, w którym udział wzięło 3000 osób⁶⁶.

Gdy udostępnianie zbiorów z powrotem stało się możliwe, biblioteki szukały sposobów na zapewnienie jak najbezpieczniejszej obsługi czytelników. Powszechne stało się więc choćby wystawianie koszy czy urn służących do zwracania książek (wypożyczane egzemplarze odbywały później „kwarantannę”). W Żabiej Woli biblioteka zorganizowała wypożyczanie przez okno, a w bibliotece w Wadowicach stanął jeden z nielicznych w Polsce „książkomatów”. Przypominające paczkomat urządzenie pozwala zarówno na oddawanie książek, jak i odbieranie zarezerwowanych wcześniej pozycji⁶⁷.

Lokalne władze starały się wspierać instytucje i ludzi kultury. Wsparcie to przyjmowało przede wszystkim formę finansową. Przykładowo, Kraków przeznaczył dodatkowe fundusze na wsparcie bieżącej pracy i inwestycji miejskich instytucji kultury⁶⁸. Miasto zdecydowało się też na wykup dzieł lokalnych artystów, którzy utracili źródła dochodu⁶⁹. Władze Szczecina postanowiły zaś stworzyć specjalny, niewielki program wsparcia dla lokalnych artystów. Miasto przeznaczyło fundusze na granty i stypendia oraz postanowiło wprowadzić preferencje dla szczecińskich wykonawców podczas organizowanych przez samorząd imprez⁷⁰. Na podobne działania zdecydowały się też m.in. Poznań⁷¹ i Gdańsk⁷².

Funkcjonowanie urzędów i władz

Pojawienie się koronawirusa w Polsce i związane z tym początkowo chaos oznaczał ograniczenie świadczenia usług lub wręcz zamknięcie wielu urzędów, w tym samorządowych. Obywatele mogli załatwiać sprawy po uprzednim kontakcie telefonicznym lub zdalnie – przez telefon, pocztą lub elektronicznie. Dla dużej części urzędów przejście na pracę zdalną oznaczało istotne kłopoty w funkcjonowaniu – według kontroli przeprowadzonej przez Najwyższą Izbę Kontroli w 40 instytucjach, aż 34 nie były dostatecznie dobrze przygotowane do takiego trybu pracy⁷³. Najpoważniejszymi problemami był brak przenośnego sprzętu komputerowego, niezdigitalizowane dane i brak dostępu do dokumentów poza siedzibą urzędu. Sposób funkcjonowania urzędów się zmieniał – w maju 2020 roku rząd nakazał przywrócenie świadczenia usług bezpośrednio (w reżimie sanitarnym), a pół roku później ponownie nakazał im pracę zdalną (według NIK mało jednak wykorzystywaną ze względu na powyższe problemy).

66 Filip Faliński w rozmowie z Katarzyną Wojtaszak, rzeczniczką prasową poznańskiej Biblioteki Raczyńskich, *Jak w dobie pandemii pracują biblioteki?*, książka.net.pl, <https://ksiazka.net.pl/czytajnazdrowie-9-jak-w-dobie-pandemii-pracuja-biblioteki> [dostęp: 20.12.2021].

67 *Katalog online, e-mail – i odbiór. Paczkomaty to już norma, czas na... książkomaty!*, niezależna.pl, 20 grudnia 2021, <https://niezalezna.pl/423320-katalog-online-e-mail-i-odbior-paczkomaty-to-juz-norma-czas-na-ksiazkomaty?msnc> [dostęp: 20.12.2021].

68 *Kraków. Miejskie wsparcie dla kultury. Instytucje dostaną łącznie 2 mln zł*, e-teatr.pl, 7 lipca 2021, <https://e-teatr.pl/krakow-miejskie-wsparcie-dla-kultury-instytucje-dostana-laczenie-2-mln-zl-14053>; <https://www.eska.pl/krakow/krakow-doplaci-do-miejskich-instytucji-kultury-powod-straty-wywolane-koronawirusem-aa-rzr9-gvSx-48Wa.html> [dostęp: 20.12.2021].

69 *Wsparcie dla twórców w ramach II edycji programu „Zakup dzieł”*, Kraków.pl, 19 stycznia 2021, https://www.krakow.pl/aktualnosci/245746,33,komunikat,wsparcie_dla_tworcov_w_ramach_ii_edycji_programu_zakupu_dziel_.html?ga=2.17283773.549056604.1610019402-402124636.1606907743 [dostęp: 20.12.2021].

70 *Koronawirus #29 – wsparcie dla artystów*, Wiadomości Szczecina, 30 marca 2020, <https://wiadomosci.szczecin.eu/artukul/koronawirus/koronawirus-29-wsparcie-dla-artystow> [dostęp: 20.12.2021].

71 *Wpływ pandemii COVID-19 na działalność miejskich instytucji kultury w Poznaniu*, Baza Danych Miasta, https://badam.poznan.pl/2020/i_my-i-nasze-zycie/05_kultura/wplyw-pandemii-covid-19-na-dzialalnosc-miejskich-instytucji-kultury-w-poznaniu/ [dostęp: 20.12.2021].

72 M. Formella, *Miasto Gdańsk udzieli finansowego wsparcia dla instytucji kultury województwa pomorskiego*, Portal miasta Gdańska, 25 marca 2021, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/miasto-gdansk-udzieli-finansowego-wsparcia-dla-instytucji-kultury-wojewodztwa-pomorskiego,a,192484> [dostęp: 20.12.2021].

73 *Organizacja pracy zdalnej w wybranych podmiotach wykonujących zadania publiczne w związku z ogłoszeniem stanu epidemii*, Najwyższa Izba Kontroli, 23 września 2021, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,25063,vp,27811.pdf> [dostęp: 16.12.2021].

Niektóre lokalne władze starały się znaleźć niestandardowe sposoby świadczenia usług mieszkańcom, przy zachowaniu bezpieczeństwa epidemicznego. W urzędach wielu gmin pojawiły się choćby skrzynki, do których mieszkańcy mogli wrzucać pisma. Innowacyjne podejście zaprezentowały władze Gorzowa Wielkopolskiego, które we współpracy z firmą InPost w kwietniu, jako pierwsze w Polsce, na ulice miasta wystawiły dwa „urzędomy”⁷⁴. Są to po prostu dostosowane do potrzeb miasta paczkomaty, w których mieszkańcy mieli zostawiać przeznaczone dla urzędu dokumenty, a po załatwieniu sprawy – odebrać je bez konieczności bezpośredniego kontaktu z urzędnikami. Dodatkowo Gorzów i InPost zapewniły możliwość przekazania dokumentów z innych paczkomatów w mieście do „urzędomatów”⁷⁴. W kolejnych miesiącach pandemii współpracę z firmą podjęły kolejne samorządy – m.in. Gdyni, Kalisza, Nowego Targu, Pruszkowa czy Lubania⁷⁵. Problemem stanowi jednak fakt, że niemożliwe jest otrzymanie potwierdzenia złożenia dokumentów. Nieco odmienne podejście zaprezentował podwarszawski Otwock, gdzie powstał CityBox, czyli bezkontaktowy punkt załatwiania spraw urzędowych. Pod urzędem miasta stanęła budka z kabinami, w których mieszkańcy łączą się z urzędnikami przez wideokonferencję. Po każdej wizycie petenta kabiny są dezynfekowane, podobnie jak zostawiane w odpowiednim punkcie dokumenty⁷⁶.

W trakcie pandemii wyzwaniem dla władz lokalnych było nie tylko zapewnienie możliwości załatwiania spraw urzędowych, lecz także sam kontakt z mieszkańcami. Wielu wójtów, burmistrzów czy prezydentów wykorzystywało w tym celu swoje profile na Facebooku. Prezydenci Poznania – Jacek Jaśkowiak⁷⁷ i Wrocławia – Jacek Sutryk⁷⁸ organizowali na przykład codzienne transmisje na żywo na swoich fanpage’ach. Drugi z nich, oprócz informowania o sytuacji epidemicznej w mieście, czytał dzieciom bajki. Wrocław usprawnił też komunikację z mieszkańcami dzięki funkcjonującemu na portalu i facebookowym fanpage’u miasta chatbotowi, który odpowiadał na najczęściej zadawane pytania dotyczące koronawirusa⁷⁹. Władze wielu gmin do kontaktu z mieszkańcami wykorzystywały ogólnodostępne aplikacje mobilne – było tak m.in. w Międzyzlesiu, Trzebnicy, Trzciance, Głubczycach czy Namysłowie.

Za pomocą narzędzi cyfrowych prowadzono również konsultacje społeczne. Władze Cieszyna postanowiły zapytać mieszkańców, dlaczego według nich miasto traci na znaczeniu i jak temu przeciwdziałać. We wrześniu 2020 roku codziennie przez 12 dni kolejne grupy mieszkańców (w tym nauczyciele akademicy, byli burmistrzowie czy laureaci lokalnej nagrody Srebrna Cieszyńianka) uczestniczyły w dyskusjach online z reprezentantami władz miasta. Dodatkowo burmistrzynie i jej zastępcy przez dwa tygodnie rozmawiali z chętnymi „jeden na jeden” na żywo, podczas dyżurów na miejskim rynku, organizowali też spacer dla mieszkańców⁸⁰. W Wołominie konsultacje online i zamieszczona na stronie

74 UM Gorzów Wielkopolski: *Pierwszy w Polsce urzędowy paczkomat!*, MójGorzów.pl, 7 kwietnia 2020, <https://mojgorzow.pl/20200406299056/um-gorzow-wielkopolski-pierwszy-w-polsce-urzedowy-paczkomat-1586216463> [dostęp: 16.12.2021].

75 InPost testuje urzędomy, ccnews.pl, 16 lutego 2021, <https://ccnews.pl/2021/02/16/inpost-testuje-urzedomy/> [dostęp: 16.12.2021].

76 CityBox Otwock – *Bezpieczny Urząd. Załatw sprawę w czasie epidemii!*, Portal miasta Otwocka, 28 kwietnia 2020, <https://www.otwock.pl/citybox-otwock-bezpieczny-urzed-zalatw-sprawe-w-czasie-epidemii,ne,mg,478,3169>, <https://iotwock.info/artukul/citybox-otwock-jak/1083994> [dostęp: 16.12.2021].

77 J. Ptak, *Kwarantanna według prezydenta Poznania*, TVP Poznań, 28 marca 2020, <https://poznan.tvp.pl/47316258/kwarantanna-wedlug-prezydenta-poznaniaCa%C5%82e> [dostęp: 16.12.2021].

78 M. Gołębiowska, *Prezydent przez 62 godziny raportował mieszkańcom epidemię i czytał dzieciom bajki*, Wiadomości tuwrocław.pl, 8 czerwca 2020, <https://www.tuwroclaw.com/wiadomosci,prezydent-przez-62-godziny-raportowal-mieszkancom-epidemie-i-czytal-dzieciom-bajki,wia5-3266-55259.html> [dostęp: 16.12.2021].

79 M. Dubec, *Chatbot – dowiedz się więcej o działaniach miasta związanych z koronawirusem*, Oficjalny portal internetowy Wrocławia www.wroclaw.pl, 19 marca 2020, <https://www.wroclaw.pl/portal/miejski-chatbot-skorzystaj-z-wirtualnego-doradcy-i-dowiedz-sie-wiecej-na-temat-dzialan-wroclawia-zwiazanych-z-koronawirusem> [dostęp: 16.12.2021].

80 E. Furtak, *Cieszyn traci na znaczeniu, a mieszkańcy rozmawiają, jak może je odzyskać*, wyborcza.pl, 17 września 2020, <https://bielskobiata.wyborcza.pl/bielskobiata/7,88025,26307487,cieszyn-traci-na-znaczeniu-a-mieszkanicy-rozmawiaja-jak-moze.html>, <https://archiwum.um.cieszyn.pl/akcja-pod-haslem-%E2%80%99Eporozmawiajmy-szczerze-o-cieszynie%E2%80%9D,2315.html> [dostęp: 16.12.2021].

internetowej gminy ankietą posłużyły zebraniu opinii na temat tego, jak stworzyć doroczny „Raport o stanie gminy”⁸¹. W Starych Babicach za pośrednictwem sieci przeprowadzono konsultacje studium zagospodarowania przestrzennego, w których udział wzięło niemal 300 osób. W święta 2020 roku zorganizowano też dla sołtysów Wigilię online z wójtem i gminnymi urzędnikami, którzy pomagali im w rozwiązywaniu lokalnych problemów, o czym dowiadujemy się z relacji Małgorzaty Orzechowskiej-Chilimoniuk, sołtyśki Zalesia w gminie Stare Babice.

Pandemia wymusiła przechodzenie na zdalny tryb pracy nie tylko przez urzędy, ale i kolegialne organy władz samorządowych. W niektórych jednostkach samorządu terytorialnego obrady te były udostępniane w sieci już wcześniej (na przykład w gminie Końskie, która posiedzenia swojej rady transmituje na portalu YouTube), jednak nie było możliwości ich zdalnego prowadzenia. W związku z tym w początkowym okresie pandemii obrady organów kolegialnych były po prostu odwoływane. Od 31 marca 2020 roku istnieje prawna możliwość prowadzenia ich w trybie zdalnym lub hybrydowym, acz nie został wprowadzony taki obowiązek. Tutaj podejście władz było zróżnicowane – przykładowo w zachodniopomorskim Gryfinie, jak dowiadujemy się z relacji radnej z tego miasta Magdaleny Pieczyńskiej, początkowo sesje rady odbywały się stacjonarnie ze względu na niedobory sprzętu wśród radnych. Radni i mieszkańcy różnych jednostek samorządu doświadczali też licznych innych problemów – z możliwością uczestnictwa mieszkańców w sesji, jakością transmisji czy jawnością głosowania⁸². Mimo to prowadzenie obrad w trybie zdalnym czy hybrydowym jest dziś powszechne. Wiele samorządów korzysta ze stworzonej specjalnie w tym celu platformy eSesja (<https://esesja.tv>) – robi tak choćby gmina Siechnice (która zorganizowała zdalną sesję jako pierwsza w Polsce), gmina Wieliszew czy Knurów.

O ile jednak można chwalić samorządy za przymusowo przyspieszone wdrażanie technologii cyfrowych, nie można zapominać o problemach, jakich podczas pandemii doświadczają osoby wykluczone z dostępu do tego obszaru. Wobec ograniczenia możliwości osobistego załatwiania spraw i kontaktów międzyludzkich doświadczają one dodatkowej marginalizacji. Sołtyśka Zalesia w gminie Stare Babice poprosiła mieszkańców o zgodę na przetwarzanie danych osobowych i dzwoniła z informacjami do osób nieposiadających komputera, a do nielicznych niemających telefonu udawała się osobiście. Jak jednak przyznaje, robiła to z własnej inicjatywy, a odgórnej koordynacji takich przedsięwzięć nie było⁸³. Powszechniejsze były natomiast nieco bardziej standardowe działania – przykładowo, dostarczanie ulotek na temat szczepień przez strażaków. W marcu jednostki w całym kraju otrzymały ich łącznie 10 mln z zadaniem rozprowadzenia wśród mieszkańców⁸⁴.

Przedsiębiorczość

Wprowadzane w związku z pandemią ograniczenia działalności gospodarczej doprowadziły do upadku licznych firm, zwłaszcza w branżach takich jak gastronomia, sport, eventy, turystyka i transport oraz edukacja. Kolejne transze wsparcia dla biznesu w ramach „tarcz antykrzysowych” przygotowywał rząd, jednak w miarę swoich możliwości we wspomaganie firm włączyły się też władze lokalne.

81 K. Mosur, *Raport o stanie gminy szyty na miarę. Podsumowanie konsultacji*, Gmina Wołomin. Serwis informacyjny, 11 marca 2021, <https://wolomin.org/podsumowanie-konsultacji/> [dostęp: 16.12.2021].

82 P. Klucińska, *Sesje online – czy są zgodne z prawem?*, sieć obywatelska Watchdog, 1 lipca 2020, <https://siecobywatelska.pl/sesje-online-czy-sa-zgodne-z-prawem/> [dostęp: 16.12.2021].

83 A. Chlebosz, *Urząd Miejski w Siechnicach jako pierwszy w Polsce przeprowadził zdalną sesję Rady w ramach profilaktyki przed COVID-19! Przekazujemy wiedzę dla innych samorządów*, Gmina Siechnice www.siechnice.gmina.pl, 20 marca 2020, https://siechnice.gmina.pl/aktualnosc-3-3630-urzad_miejski_w_siechnicach_jako.html [dostęp: 16.12.2021].

84 *Strażacy rozprowadzają ulotki informacyjne na temat profilaktyki oraz szczepień przeciwko COVID-19*, Komenda powiatowa Państwowej Straży Pożarnej w Pszczynie, 24 marca 2021, <https://www.gov.pl/web/kppsp-pszczyna/strazacy-rozprowadzaja-ulotki-informacyjne-na-temat-profilaktyki-oraz-szczepien-przeciwko-covid-19> [dostęp: 17.12.2021].

Część inicjatyw była drobna – Katowice⁸⁵, Kielce⁸⁶ czy Wałbrzych⁸⁷ przygotowały listy lokali serwujących jedzenie na wynos, chcąc ułatwić restauratorom dotarcie do klientów. Pierwsze z tych miast zaoferowało mieszkańcom także „Katowicką Bazę Usług Zdalnych”, zawierającą dane przedsiębiorstw świadczących usługi na odległość (jest ona jednak bardzo niewielka)⁸⁸.

Znacznie większe znaczenie miały inicjatywy władz lokalnych dotyczące obniżenia lub zniesienia obciążających przedsiębiorców opłat i podatków. W niektórych gminach i miastach przyjmowały one formę rozbudowanych pakietów pomocowych. Już w marcu 2020 roku, po konsultacjach z przedsiębiorcami prezydent Krakowa Jacek Majchrowski ogłosił program PAUZA. Wprowadził on możliwość m.in. obniżenia stawek najmu miejskich lokali użytkowych i odroczenie terminów ich spłaty, rozłożenia na raty i odraczania spłaty podatków lokalnych (przede wszystkim od nieruchomości), a także starania się o ich całkowite umorzenie. Przedsiębiorcy pracujący w należących do miasta lokalach, którzy musieli zawiesić działalność, zostali zwolnieni z czynszów na trzy miesiące⁸⁹. Krakowscy radni zdecydowali też o zwolnieniu funkcjonujących w mieście lokali od opłaty za zezwolenia na sprzedaż alkoholu⁹⁰. Podobny program o nazwie Falochron wprowadziła Gdynia. Przedsiębiorcy objęci zakazem działalności mogli wnioskować o zawieszenie naliczania czynszu za miejskie lokale w okresie obowiązywania restrykcji. Pozostałe podmioty dotknięte przez pandemię mogły liczyć na obniżenie czynszów o połowę na trzy miesiące. Dla wszystkich zaś ulgi mogły zostać przedłużone do końca 2020 roku, aczkolwiek już na nieco niższym poziomie – czynsze mogły zostać obniżone o 30 proc. Płatności na rzecz miasta mogły również być bezodsetkowo odraczane⁹¹. Lokalne władze często decydowały się także na obniżanie opłat za utrzymywanie ogródków gastronomicznych. Nie tylko największe miasta podejmowały tego typu przedsięwzięcia. Podobne inicjatywy miały miejsce choćby w gminach Ozimek⁹² czy Wisznia Mała⁹³.

Ryszard Łuczyn – analityk ds. politycznych w Polityce Insight. Absolwent stosowanych nauk społecznych na Uniwersytecie Warszawskim, studiował też kulturoznawstwo i ekonomię. Były pracownik Fundacji im. Stefana Batorego.

85 *Koronawirus w Katowicach: Które restauracje serwują jedzenie na wynos w Katowicach? Jest lista*, Katowice naszemiasto, 24 marca 2020, <https://katowice.naszemiasto.pl/koronawirus-w-katowicach-ktore-restauracje-serwuja-jedzenie/ar/c1-7616051> [dostęp: 16.12.2021].

86 *Jedzenie na wynos w Kielcach. Urząd Miasta przygotował specjalną platformę. Sprawdź, jak się zgłosić*, Kielce naszemiasto, 17 marca 2020, <https://kielce.naszemiasto.pl/jedzenie-na-wynos-w-kielcach-urząd-miasta-przygotował/ar/c17-7604131> [dostęp: 16.12.2021].

87 *Wałbrzych: Lista restauracji i kawiarni serwujących na wynos*, Wałbrzych dla was.info, 3 kwietnia 2020, <https://walbrzych.dlawas.info/kulinarial/walbrzych-lista-restauracji-i-kawiarni-serwujacych-na-wynos/cid,24289,a> [dostęp: 16.12.2021].

88 *Katowicka Baza Usług Zdalnych i współpraca Miasta ze społecznikami*, Katowice dla odmiany, 12 maja 2020, <https://www.katowice.eu/dla-mieszka%C5%84ca/aktualnosci?ItemID=4065&ListID=%7b75169DCB-89EF-46CD-A876-165C1E838909%7d> [dostęp: 16.12.2021].

89 M. Stuch, *Kraków nie czeka na rząd. Zawiesza podatki i czynsze dla przedsiębiorców*, „Rzeczpospolita” rp.pl, 19 marca 2020, <https://regiony.rp.pl/z-regionow/art17665951-krakow-nie-czeka-na-rzad-zawiesza-podatki-i-czynsze-dla-przedsiębiorcow> [dostęp: 16.12.2021].

90 *Przedsiębiorcy zwolnieni z opłaty alkoholowej*, Kraków.pl, 25 marca 2021, https://www.krakow.pl/aktualnosci/248050,32,komunikat,przedsiębiorcy_zwolnieni_z_opłaty_alkoholowej.html?_ga=2.52617760.962172846.1616392059-962289648.1615611499 [dostęp: 17.12.2021].

91 *Falochron, czyli pakiet pomocowy Gdyni*, Gdynia moje miasto gdynia.pl, 8 czerwca 2020, <https://www.gdynia.pl/ci-nowego,2774/falochron-czyli-pakiet-pomocowy-gdyni,548741> [dostęp: 16.12.2021].

92 *Koronawirus – wsparcie dla firm. Pomoc Burmistrza Ozimka dla przedsiębiorców w związku z epidemią koronawirusa (COVID-19)*, gmina Ozimek ozimek.pl, 22 kwietnia 2020, <https://ozimek.pl/184-przewodnik/26229-koronawirus-wsparcie-dla-firm.html> [dostęp: 17.12.2021].

93 *Pomoc dla przedsiębiorców z Gminy Wisznia Mała w związku z COVID-19*, Wisznia Mała moje miejsce wiszniamała.pl, 5 maja 2020, <https://www.wiszniamała.pl/aktualnosci/2020/maj/pomoc-dla-przedsiębiorcow-z-gminy-wisznia-mala-w-zwiazku-z-covid-19> [dostęp: 17.12.2021].

Fundacja im. Stefana Batorego

Sapieżyńska 10a
00-215 Warszawa
tel. (48-22) 536 02 00
fax (48-22) 536 02 20
batory@batory.org.pl
www.batory.org.pl

Teksty udostępniane na licencji Creative Commons. Uznanie autorstwa na tych samych warunkach 3.0 Polska (CC BY SA 3.0 PL)

Redakcja: Izabella Sariusz-Skąpska
Korekta: Agnieszka Łodzińska
Warszawa 2022
ISBN 978-83-66544-32-1